

CONSIDERAȚII PRIVIND ACTIVITATEA LOCOTENENȚEI DOMNEȘTI (februarie—mai 1866) PE PLAN ECONOMICO-SOCIAL

EUGEN ORGHIDAN

Dacă pe plan politic Locotenenta Domnească făcuse față cu succes crizei politice intervenite după 11/23 februarie 1866¹ ea trebuia totodată să soluționeze situația gravă în care se găsea România pe plan economic la începutul anului 1866.

Situația economică gravă era determinată de o serioasă criză financiară în bună parte moștenită din timpul ultimilor ani de domnie ai lui Al. I. Cuza². La aceasta se adaugă, agravând-o, puternica criză din agricultură, aceasta cu atât mai mult cu cât România era o țară eminentemente agrară această ramură dând cea mai mare parte a venitului național³. Criza agrară din 1865/1866⁴ a avut la bază o serie de cauze: pe de-o parte apariția unor condiții economico-sociale în lumea satelor în urma reformei agrare din 1864 care a determinat o schimbare structurală în sistemul economic al lumii pământului⁵. Felul în care a fost aplicată reforma agrară va aduce o mare perturbare în agricultură, în perioada anilor care au urmat, 1865 și 1866, manifestată prin scăderea întinderii culturilor determinată direct de operațiunile de aplicare a legii rurale când s-au făcut puține semănături⁶, scăderea producției datorită faptului că sătenii nu efectuau munecile agricole, în primul rând arăturile și însămânțările pe acele locuri de care nu erau siguri că vor putea dispune ca proprietari liberi sau pe acelea delimitate pe nedrept. Pe de altă parte, criza din 1865/1866 din agricultură a avut și cauze generate de condițiile climatice: ploile și marile inundații din vara anului 1864, cumplita secță din 1865 și mai ales cea din 1866⁷. La cauzele amintite se

1. Această problemă face obiectul unui alt studiu.

2. Despre aceasta vezi studiul lui Gh. Zane, *Probleme de economie financiară în timpul domniei lui Al. I. Cuza în Cuza Vodă*, în *Memoriam*, Iași 1973 și cel al lui Apostol Stan, *Fiscalitatea în ultimii ani ai domniei lui Cuza-Vodă în lumina unor documente inedite*, în „Studii”, XXIII (1970), Nr. 1.

3. Gh. Cristea, *Probleme ale modernizării agriculturii României 1864 — 1877*, în „Studii și materiale de istorie modernă” (S.M.I.M.), Nr. 7/1983, p. 167.

4. Vezi studiul lui Gh. Cristea, *Criza agrară din 1865—1866 și consecințele sale social economice*, în „S.M.I.M.”, vol. V Buc., 1975.

5. Vezi pe larg în acest sens, N. Adăniloae și Dan Berindei, *Reforma agrară din 1864*, București, 1967, capitolul III.

6. Ion Ilincioiu, *Țăranii, pământul și moșierii în România 1864—1888*, Edit. Politică, București, 1982, p. 82.

7. Gh. Cristea, *Contribuții la istoria problemei agrare în România. Învoielile agricole (1866—1872). Legislație și aplicare*, Edit. Academiei, București, 1977, p. 60—61.

adaugă și cele de ordin extern, concurența altor țări producătoare de cereale și în primul rând invadarea Europei cu cereale provenite din S.U.A. cu o mare productivitate a muncii în agricultură datorită folosirii pe scară largă a mașinilor agricole și a altor sisteme de muncă mai perfecționate. Pentru a face față acestei situații, se va extinde cultura cerealelor mai rentabilă la acea dată. Aceasta având implicații în reducerea șeptelului de vite, cu consecințe pentru țărani în primul rând⁸. Foametea începe să bântuie, se accentuau frământările țărănești generate și de teama că noile autorități vor anula reforma agrară și pământurile permise vor fi luate înapoi.⁹

Având în vedere situația arătată, Locotenența Domnească și guvernul format după detronarea lui Al. I. Cuza vor lua o serie de măsuri pentru a stabili această situație atât de ordin intern — încrederea în noile autorități¹⁰ și încurajarea dezvoltării economice — cât și extern, cercurile conducătoare având interesul să prezinte marilor puteri întrunite în cadrul Conferinței de la Paris o situație stabilă în țară și totodată a atrage capitalurile străine și a onora pe cele existente. Astfel, una din primele măsuri luate de către Locotenența Domnească imediat după preluarea conducerii țării a fost reorganizarea finanțelor. Constatând „starea deplorabilă în care se aflau finanțele țării”, Locotenența Domnească a autorizat guvernul condus de I. Ghica prin legea din 21 februarie/5 martie 1866 a contracta un împrumut național de 30 milioane lei. Ideea de a contracta acest împrumut în țară a avut mai cu seamă ca scop de a procura cetățenilor români avantajele de care la împrumuturile precedente contractate în străinătate „profitau exclusiv străinii” și de a opri ieșirea din țară anual a unei sume însemnate de bani reprezentând dobânda. Din acest împrumut nu s-a subscris însă decât o treime¹¹.

O altă măsură luată de Locotenența Domnească menită să ducă la dezvoltarea comerțului, la crearea sistemului de credit și scăderea dobânzilor, este legea din 23 februarie / 7 martie prin care lua ființă societatea anonimă intitulată „Casa de comerț”¹².

Sediul societății era în București, durata ei fiind de 30 de ani de la data aprobării statutelor sale de către guvern. Ea a fost creată din inițiativa lui Pavel Tetorian, bancher în București, Nicolae Gherasim, proprietar, G. Budescu înrudit cu bancherul P. Tetorian și L. Toussaint, directorul Școlii comerciale¹³. „Casa de comerț”¹⁴, nu avea dreptul de a emite în circulație nici un fel de hârtie mo-

8. Gh. Crîstea, *Probleme ale modernizării agriculturii României*, p. 167.

9. Arh. St. București, Fond M.A.I. Div. rural-comunală, Dos. Nr. 8/1866, f. 5; vezi și I. Ilincioiu, *Op. cit.*, p. 94.

10. În acest sens la 13/25 martie 1860 Dimitrie Ghica, ministrul de interne în guvernul condus de I. Ghica, trimitea o circulară prin care țăranii erau din nou asigurați că „sub nici un cuvânt și în nici un caz, legea rurală nu se stinge”, că ea „rămâne irevocabilă și sfântă în toate părțile sale” („Monitorul oficial” nr. 58/1866, 13/25 martie p. 348).

11. „Monitorul oficial” Nr. 41/1866, 22 februarie / 6 martie, p. 185.

12. Vezi *Istoria Parlamentului și a vieții parlamentare din România până în 1918*, Edit. Academiei, București, 1983, p. 126.

13. „Monitorul Oficial” Nr. 42/1866, 23 februarie/7 martie, p. 189.

14. Scopul Casei de Comerț era scăderea prețului de scont și de dobândă în România, dezvoltarea creditului comercial și industrial.

nedă (bilete de bancă), acest drept fiind rezervat numai Băncii Române de Scont și Circulațiune¹⁵.

Preocuparea cercurilor conducătoare de a găsi o soluție numeroaselor și gravelor probleme din agricultura României în a doua jumătate a secolului al XIX-lea s-a materializat în perioada Locotenenței Domnești prin *Legea pentru tocmeli agricole și pentru executarea lor*. Această lege devenise necesară din mai multe motive. Astfel, reforma agrară din 1864 desființând claca (boierescul) și împrietărind pe clăcași, a menținut marea proprietate. Moșierimea era interesată de a-și asigura forța de muncă necesară pe moșile ei. Lipsită de capital și de credite de inventar, perfecționat, fără brațele de muncă ale țărănimii era evident că moșierimea nu-și putea cultiva întinsele terenuri ce-i rămăseseră. Ținând cont că agricultura era ramură de bază care avea ponderea principală în bugetul țării, găsirea grabnică a unei soluții eficiente apărea ca o chestiune vitală.¹⁶ Potrivit prevederilor legii¹⁷ promulgată la 18/30 martie 1866 (odată cu legea înființării gărzii civice — n.n.) toate tocmelile agricole de orice natură trebuiau să fie legalizate și înregistrate de către autoritățile comunale pe maxim 5 ani. Dând în competența puterii administrative jurisdicția contractelor de munci agricole și admitând executarea silită a sătenilor învoiți, legea tocmelilor agricole contribuie la agravarea situației unei bune părți a țărănimii, accentuând dependența ei față de moșierime.¹⁸

Perioada care a urmat formării statului național român modern vedește preocuparea cercurilor guvernante și pentru activitatea industrială și comercială.¹⁹

În București, devenit capitală a României după 1862, putem remarca existența unei burghezii puternice, bine organizată economic și politic, mai puter-

15. Banca României din București începe să funcționeze la 17 februarie 1866. Ea a fost creată în urma unei concesiuni dată de Cuza în 1865 prin transformarea filialei din București a „Băncii Imperiului Otoman” cu capital anglo-francez. Există un comitet din oameni de afaceri din Paris, Londra și Viena și oameni de afaceri români. După retragerea privilegiului de emisiune a continuat operațiunile bancare sub numele de „Bank of Roumania”.

16. În reglementarea acestei probleme era interesat și statul deoarece ca deținător a 25% din suprafața agricolă a țării (după secularizarea averilor mănăstirești, 1863) căuta să asigure celor care îi luau moșiile în arendă mijloacele necesare cultivării lor. Interesați erau și țărani, lotul primit prin legea rurală fiind de cele mai multe ori insuficient pentru întreținerea familiei.

17. Proiectul legii de tocmeli agricole fusese înaintat de Cuza Adunării Elective în decembrie 1865, dar acesta nu a fost discutat și după 11 februarie 1866 guvernul Ion Ghica a retras proiectul și l-a modificat în defavoarea țăranilor, din cele 48 de articole ale proiectului din 1865 nemairămânând decât 21; (vezi „Monitorul Oficial” Nr. 62/1866, 18/30 martie, p. 278 și Ion Ilincioiu, *op. cit.*, p. 140).

18. Vezi Radu Rosetti, *Amintiri din prima tinerețe*. București, 1923, p. 447—448; Gh. Cristea, *Contribuții la istoria problemei agrare...*, p. 47—60; C-tin Corbu *Op. cit.*, p. 116—125. Liberalii radicali nu s-au opus categoric acestei legi fiind interesați de votarea de către Adunarea Electivă cu majoritate conservatoare a legii organizării gărzii civice.

19. Vezi pe larg studiile lui Gh. Zane, *Politica economică a Principatelor în epoca Unirii și capitalul străin în „studii” XII (1959), Nr. 1 și Maria Totu, AL. I. Cuza, promotor al progresului economic și social, în „Viața Economică”, An 8, 1970, Nr. 12.*

nică decât în orice alt centru urban al țării.²⁰ Despre această burghezie suficient de puternică și de un dinamism pe care îl demonstrase în repetate rânduri, Mihail Kogălniceanu²¹ denumind-o cu termenul de „clasa sau starea de mijloc”, o caracteriza ca fiind „elementul cel mai puternic al unei țări”.²² La creșterea forței ei economice, tendința din ce în ce mai evidentă în această perioadă, a contribuit sporirea activității sale industriale și comerciale. Încurajarea activității economice a fost punctul comun al programelor diverselor grupări politice din epocă, atât a celor liberale cât și a celor conservatoare. Începuseră să se contureze cele două curențe privind politica economică ce trebuia tânărului stat român: cel al liberului schimb și cel protecționist. Politica liberului schimb promovată și aplicată în special de grupările conservatoare devenea după 1859 o dominantă a politicii economice guvernamentale,²³ însuși Cuza — din motive de politică externă — fiind constrâns să se plaseze pe o astfel de poziție.²⁴ Sprijinitoare ai acestei politici în acea perioadă erau: E. Winterhalder, A. Arsachi, Al. C. Moruzi, Gr. M. Sturdza, Ion Strat. N. Ionescu, C. Apostolescu.

Trebuie arătat că după 1859, rațiunea atragerii unor capitaluri străine era departe de a fi strict economică. În această perioadă tânărul stat național român era neconsolidat, unirea era încă pusă în discuție de diversele puteri străine (perioada Locotenenței Domnești este elocventă în acest sens).

A atrage în țară capitaliști străini însemna a-i cointeresa în existența la gurile Dunării a unui stat român puternic, însemna a se asigura sprijinul cercurilor financiare apusene la menținerea actului Unirii, la păstrarea și dezvoltarea autonomiei statului până la obținerea independenței naționale. Aceste rațiuni superioare au jucat deci un rol important în formularea politicii economice, atât în timpul lui Al. I. Cuza cât și după abdicarea acestuia, în timpul Locotenenței Domnești și până după războiul de independență când se va adopta apoi politica protecționistă.²⁵

Celălalt curent — cel protecționist — avea ca reprezentanți o serie de oameni politici cu vederi înaintate, așa cum au fost: I. C. Brătianu, C. A. Rosetti, M. Kogălniceanu, Chr. Tell²⁶ care se vor strădui în perioada dintre Unire și Independență să facă din protecționism o politică guvernamentală sub pavăza căreia să se realizeze scoaterea României din starea de înapoiere economică în care se afla atunci.²⁷

20. Vezi și Liviu Rotman, *Activitatea Municipalității Bucureștilor în perioada 1862—1878*, teză de doctorat, București, 1983, p. 90.

21. El însuși proprietar al unor importante stabilimente industriale.

22. *Istoria orașului București*, vol. I, Muzeul de istorie al orașului București, 1965, p. 292.

23. Vezi studiul lui C. Bușe, *Contribuții privind regimul vamal al Principatelor Române în perioada 1838—1874*, în „Analele Univ. București”, istorie, an XX (1971), Nr. 2, p. 78.

24. Pentru realizarea amplului program de dezvoltare economică a țării reliefat în mesajul adresat de Cuza Adunării Elective la 6 decembrie 1859 (inspirat de I. Ghica) trebuiau fonduri care nu se găseau atunci în țară. Ca urmare, Cuza se arată favorabil atragerii capitalului străin, (vezi și C. Ciurescu, *Viața și opera lui Cuza Vodă*, ediția II, București, Buc. 1970, p. 381).

25. Ne referim la *Tariful vamal protecționist din 1866 și Legea pentru încurajarea industriei naționale — 1887*.

26. Acestora li se adaugă după 1878 — P. S. Aurelian, Dionisie Pop Marțian, B. P. Hașdeu, M. Eminescu, A. O. Xenopol etc.

27. Vezi „Monitorul Oficial” Nr. 84/1863, p. 1—2, Nr. 15/1863, p. 113—114.

Apariția industriei în București cât și în alte centre urbane ale țării se făcea în condițiile existenței unui număr însemnat de ateliere meșteșugărești cu o puternică tradiție. Parte din acestea au evoluat spre producția mașinistă de fabrică, parte s-au conservat, coexistând cu diversele stabilimente industriale.

Astfel, în 1866 în timpul Locotenentei Domnești existau în București 3 stabilimente care depindeau direct de municipalitate: stabilimentul fântânilor (apa potabilă în capitală — n.n.), fabrica de pâine din Colentina și Uzina de gaze.²⁸ Centralizarea administrativă din 1862 a dus la o adevărată „explozie edilitară”. Dacă în 1864 în București erau circa 16.000 case, în perioada 1865—1878 s-au construit 4.452 case.²⁹ În București existau circa 70 de cărămidării și 2 fabrici de cărămidă, cea a sirdarului Filipescu din 1860³⁰ și cea construită în 1865 a lui Max Tonolla.³¹ În 1865 se înființau de asemenea, 2 fabrici de bazalt la Căroceni. În 1866, Prager înființă 2 fabrici de mobilă.³² În industria grea — prelucrarea fierului — remarcăm atelierele Lemaitre, transformate în 1864 în „Societatea anonimă metalurgică română” având și o spălătorie mecanică cu o capacitate de 10.000 piese de lână pe zi, beneficiind de „sistemele cele mai bune”.³³ Pe baza atelierelor care începeau să se construiască în această perioadă se bazează „explozia fierului” în București, precum și în alte orașe ale țării din a II-a jumătate a sec. XIX, fenomen interesant, cu urmări importante pentru fizionomia orașului, expresie a unor modificări în spiritualitatea epocii.

O altă ramură reprezentată din plin în București este cea a industriei alimentare. Există din 1862 o moară cu aburi a lui Chiriță Ionescu și alta a fraților Nicolae și C-tin Olmazu, fabrica de spirt „Popovici” de la Băneasa, 2 întreprinderi de articole de cofetărie: cea a lui Toma Constantinescu și din 1863 stabilimentul „Capșa”.³⁴ În 1867 sunt desemnate 6 „fabrici” de oțet³⁵ (parte din ele existând însă din perioada anterioară). La sfârșitul anului 1865 se înființează atelierul Camil Paul pentru confecții de rochii și fabrica de încălțăminte Ștefănești și D. Niculescu, precum și 2 ateliere de cravate.³⁶

Dezvoltarea gradului de cultură a dus în mod direct la dezvoltarea industriei tipografice. Din 1862, existau 3 tipografii mari, proprietate particulară. În 1865 ia ființă Tipografia „Carol Gall și fiii”.³⁷

În afară de întreprinzătorii particulari s-a creat în București și o industrie de stat. Legată de necesitățile organizării unei forțe armate luase ființă în 1861

28. Dan Berindei, *Orașul București. Reședință și capitală a Țării Românești*, București, 1963, p. 78, D. Leonida și N. Caranfil, *Din istoricul instalațiilor tehnice ale municipiului București*, 1935, vol. I, p. 66.

29. *Istoria orașului București*, vol. I, Buc., 1966, p. 328.

30. Șt. Ionescu, *Considerațiuni privind dezvoltarea industrială a orașului București în a doua jumătate a sec. XIX*, în „București” V (1967), p. 401.

31. *Ancheta industrială din 1901—1902*, vol. I, *Industria mare*, București, 1904, p. 53.

32. *Ibidem*.

33. Gh. Zane, *Industria în România în a doua jumătate a sec. XIX. Despre stadiile premergătoare industriei mecanizate*, Edit. Academiei, Buc., 1970, p. 158.

34. *Vezi Ancheta industrială din 1901—1902*, vol. II, *Industria mică*, București, 1904, p. 204.

35. Arh. St. Buc., Fondul Primăria Municipiului București, dos. 29/1867, f. 4, 11.

36. *Ancheta industrială...*, p. 206.

37. *Ibidem*, vol. I, *Industria mare*, p. 72.

„Direcția stabilimentelor de material de artilerie“, Pirotehnia și Arsenalul.³⁸ O serie de stabilimente existau deja și au fost mărite după 1865, din care amintim: fabricile de postav A. Simu, N. Băleanu de la Tunari, Tipografia „Imprimeria Statului“ cu peste 100 de lucrători, fabrica de clopote Daniel Wolff³⁹ etc.

În ceea ce privește comerțul trebuie să remarcăm coexistența celor 2 tipuri de comerț — cel organizat în prăvălii, magazine, hale și cel ambulant. Creșterea pieței interne, a producției de mărfuri și a economiei bănești se reflectă pregnant în domeniul comerțului exterior al României. Astfel între 1856—1876 exportul a crescut de 11 ori iar importul de 9 ori.⁴⁰ Încurajarea constantă a activităților cu caracter industrial și comercial se oglindește și în organizarea unor expoziții și târguri. Astfel, I. Heliade Rădulescu propunea în 1865 înființarea unei societăți pe acțiuni în scopul edificării unui palat pentru expozițiile „produselor de agricultură, industrie națională și artă“. ⁴¹ Scopul acestor expoziții este subliniat în aprilie 1866 de Ion Ghica, primul ministru al guvernului României din timpul Locotenenței. El arată că acestea „întesc stimularea diversilor producători“. ⁴²

În ceea ce privește activitatea financiară, trebuie să arătăm, că autoritățile române, în lipsă de fonduri în țară pentru o seamă de proiecte de dezvoltare economică, sunt obligate să apeleze la capitalurile străine. Astfel în 1865 se va face un împrumut în valoare de 5 milioane de franci la firmele „Dobrie et fils“ din Paris și „Stibel și compania“ din Londra.⁴³ Acest împrumut a fost făcut cu ocazia încheierii contractului cu A. Godillat ⁴⁴ în vederea unor lucrări de modernizare a Bucureștiului, capitala României. Un alt împrumut, de această dată intern, s-a făcut în 1866, primarul Dimitrie Brătianu lansându-l pentru crearea unui fond destinat aprovizionării capitalei.⁴⁵

În această perioadă și aspectul arhitectonic al Bucureștiului va suferi schimbări însemnate. În timpul Locotenenței Domnești este încheiată construcția unor edificii cu caracter monumental sau sunt începute lucrările unor ansambluri edilitare care vor fi încheiate în perioada următoare. Astfel, se continuă construcția Palatului Universității București (arhitect Al. Orăscu) care se va termina în

38. C-tin Giurescu, *Istoria Bucureștiului. Din cele mai vechi timpuri până în zilele noastre*, Buc., 1966, p. 279. Arsenalul propriu-zis este construit în 1863.

39. Vezi *Ancheta industrială*, vol. I, *Industria mare* p. 78 și Gh. Zane, *Industria în România în a doua jumătate a sec. XIX. Despre stadiile premergătoare industriei mecanizate...*, p. 184—185.

40. *Premise ale formării pieței economice unitare românești. Documente 1862—1914*, Ediție de Iosif Adam. Direcția Gen. a Arh. St. Buc., Serviciul publicații și valorificare, București, 1983, p. 11.

41. Arh. St. Buc., Fond P.M.B., Secretariat General, dos. 1/1865, f. 3.

42. *Ibidem*, dos. 107/1864, f. 80.

43. Milan Popovici, *Aspecte din istoria finanțelor orașului București*, București, 1960, p. 73.

44. În nov. 1865 consiliul comunal al capitalei în frunte cu primarul C. Iliescu a încheiat această convenție care prevedea realizarea: a 2 hale centrale în piețele „Ghica“ și „24 Ianuarie“ după modelul celei din Paris, înființarea de cheiuri pe laturile Dâmboviței, construirea a 4 poduri de fier pe fundament de piatră peste Dâmbovița, transformarea pieței „Sf. Anton“ într-un târg pentru fructe și flori, cu magazine acoperite, amenajarea pieței Amzei, a unui scuar în piața Episcopiei, construirea unui abator (Arh. St. Buc. — Fondul P.M.B. Secretariat General, dos. 2/1865, f. 21).

45. „Românul“ X (1866), 20 ianuarie 1867, p. 83.

1869.⁴⁶ Același arhitect execută planurile pentru Grand Hotel du Boulevard — proprietatea lui Gr. Herdan, ce se vor termina în 1872. Un edificiu remarcabil în manieră romantică a fost terminat în timpul Locotenenței Domnești. Este vorba de casa comandată de Cezar Librecht, directorul poștelor și telegrafului în timpul lui Al. I. Cuza.⁴⁷ O grădină ce se amenajează în această perioadă este cea a „Episcopiei“, numită așa deoarece era pe un loc al Episcopiei de Buzău. Începută în 1865 în cadrul concesiunii Godillaț, va fi deschisă publicului în 1870.⁴⁸ Un alt aspect edilitar ce trebuie remarcat este pavarea și canalizarea străzilor principale așa cum a fost pe strada Carol I (fostă Franceză) și Calea Mogoșoaia (Calea Victoriei) care se încheie în 1866.⁴⁹

Am enumerat principalele realizări pe plan economico-social într-o perioadă de transformări structurale a societății românești cum este cea de după formarea statului național român modern în care se încadrează și scurta dar atât de bogată în evenimente — perioada de tranziție la regimul monarhic parlamentar — constituțional — Locotenența Domnească din februarie — mai 1866.

46. Vezi Gr. Ionescu, *Arhitectura pe teritoriul României de-a lungul veacurilor*, București, 1982, p. 533, nota 13.

47. *Ibidem*, p. 542.

48. *Ibidem*.

49. „Românul“ XIII (1868), 14 iunie, p. 311.